

DET ENADE JUGOSLAVIEN

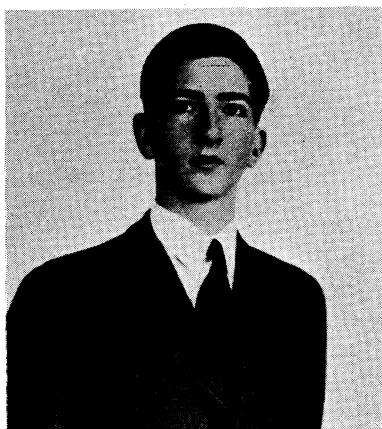
EN KRÖNIKA OM FÖRSONINGSPOLITIKENS SEGER

Av skriftställaren E. LANGLET, Kastrup

UNDER parlamentsvalen i Jugoslavien hösten 1938 såg man överallt i landet en affisch uppslagen, som talade ett mycket övertygande språk, även till den i de avlägsnare bygderna ännu ganska betydande del av befolkningen, som icke kan läsa. Affischen visade två kartor av Jugoslavien och dess grannar. Den ena framställde läget fem år tidigare. I vart och ett av grannländerna, Italien, Ungern, Bulgarien och Albanien stod en beväpnad soldat i vederbörande lands uniform med bajonetten riktad mot Jugoslavien. I mitten på kartan, i Bosniens berg, stod en sydslavisk krigare med lite villrådlig min, som om han inte riktigt visste vilken angripare han först skulle värja sig mot. Landet var inringat. Den andra delen av affischen framställde läget hösten 1938. Vart och ett av grannländerna symboliseras nu av en bonde, klädd i vederbörande lands folkdräkt och helt lugnt gående bakom plogen med blicken riktad mot den färska fåran. Och i kartans mitt plöjer också den jugoslaviska bonden sin teg med största sinneslugn. Hans fred är icke längre hotad, ty hans land är omgivet av vänner. Vem har han att tacka för det? Regimen Stojadinovitj!

Ingen kan bestrida, att Jugoslaviens utrikespolitik var exceptionellt framgångsrik under den tid av nära fyra år (juli 1935—februari 1939), som dr Milan Stojadinovitj ledde landets öden. Valaffischen talade faktiskt sanning.

Under konung Alexanders tid hade landets utrikespolitiska orientering helt bestämts av två faktorer: förbundet med Frankrike och medlemskapet i Lilla Ententen. Till andra grannländer än Rumänien var förhållandet i bästa fall kyligt. Detta gällde Österrike och Grekland. I fråga om Italien varierade känslorna från förakt i Serbien till hat i de kroatisk-sloveniska gränstrakterna, och staten själv bemödade sig om att på alla områden inskränka förbindelserna med den latinska stormakten till det minsta möjliga. Italiens — på alla punkter helt ogrundade — aspirationer på Dalmatien oroade alla de jugoslaviska regeringar, som avlöst varandra alltsedan 1920, och dess framfart mot den slaviska befolkningen i Istrien upprörde stamför-

Gossekonungen Peter II.

serna har på senare år varit verkligt hjärtlig. Om Ungern skulle få den mäktiga axelns stöd för fortsatt revisionspolitik, räknade Jugoslavien med att det bleve Rumänien och icke Jugoslavien, som revisionismen skulle rikta sig emot.

Genom att bygga vidare på konung Alexanders utrikespolitik men vrida denna in på en annan linje hade Stojadinovitj oförnekligt haft en påtaglig framgång. Han hade lyckats avlägsna de spänningmoment, som tidigare kännetecknade Jugoslaviens mellanfolkliga läge. Men regimen Stojadinovitj hade också andra poster på sin

kreditsida, främst det ekonomiska uppsvinget under denna tid. I grund och botten var detta dock icke så mycket en följd av regeringens åtgärder som en återverkan av den uppåtgående världskonjunkturen, vilken först år 1935 började göra sig gällande i Jugoslavien, d. v. s. samma år som Stojadinovitj bildade sin regering. Det förbättrade ekonomiska läget möjliggjorde också omfattande sociala reformer: man kunde för första gången på allvar gripa sig an problemet om böndernas skuldsättning, som i halvtannat årtionde oroad landets offentliga liv, och dessutom utfördes en betydande insats på folkförsäkringens område.

Vid nyvalen i början av december 1938 hade Stojadinovitj sålunda värdefulla trumfkort på land. Som alltid i Sydosteuropa hade regeringen dessutom fördelen av att kunna leda valkampanjen efter sitt sinne; den hade de lokala myndigheterna och praktiskt taget hela förvaltningsapparaten till sitt förfogande för att påverka väljarna och försvåra oppositionens valkampanj. Resultatet blev naturligtvis att regeringens säkra majoritet i skupsjtinan (deputeradekammaren) kunde bevaras. Ytligt sett blev dess seger överväldigande: den erövrade 303 av kammarens 370 mandat. Att Stojadinovitj ändå den 4 februari i fjol helt plötsligt demissionerade, knappa två månader efter segern, kom därför som en fullständig överraskning för yttervärlden. Stödd på sina yttre framgångar och sin starka ställning i parlamentet borde han, ansåg man, med sin obestridliga kapacitet som politiker, diplomat och finansman och sin av alla erkända smidighet och hänsynslöshet, ha kunnat vidmakthålla sin parlamentariska diktatur åtskilliga år. Orsaken till Stojadinovitjs fall — ej oförutsett för de invigda — var den inre politikens kärnproblem, den kroatiska frågan, på vilken även alla tidigare jugoslaviska regeringar stupat. Stojadinovitj hade kvällen före decembervalet lovat den kroatiska oppositionens ledning att efter valet vänskapligt diskutera

dess krav under förutsättning att man åtminstone icke aktivt motarbetade hans val. När den nya kammaren väl var vald, visade han sig emellertid föga benägen att hålla löftet. Och resultatet blev att den kroatiska oppositionens riksdagsmän, som så ofta tidigare skett, helt enkelt lämnade skupsjtinan. I och för sig betydde detta mindre, då Stojadinovitj mycket lätt skulle ha kunnat regera landet med sina 303 riksdagsmän — sådant hade också skett förr. Men nu inträffade det oväntade, att regeringskoalitionen sprack. De två smärre av de tre partier, varav den bestod, förvägrade honom plötsligt efter en hetsig debatt om de kroatiska kraven sitt fortsatta stöd, och till dem slöt sig en betydande fraktion av hans eget parti.

I själva verket hade Stojadinovitj aldrig haft den övervägande delen av folket bakom sig. Hans stora valseger i december 1938 baserades framför allt på de jugoslaviska vallagarna, som så att säga gratis ge $\frac{3}{5}$ av kammarmandaten åt det parti, som erhållit absolut majoritet av rösterna, medan återstående mandat fördelas efter ett ganska invecklat system i förhållande till de olika partiernas styrka. De 82 % av mandaten, som Stojadinovitj »erövrade», motsvarades sålunda blott av 54,4 % av antalet avgivna röster, medan oppositionsblocket med 46,6 % av rösterna endast erhöll 18 % av mandaten. Därtill kommer att ungefär en fjärdedel av de röstberättigade hållit sig hemma. Till allra största delen utgjordes skolkarna säkerligen av oppositionella väljare, som av opportunitetsskäl icke ville stöta sig med de av regeringen dirigerade lokala myndigheterna. Sannolikt stod icke mer än kanske en tredjedel av väljarkåren bakom Stojadinovitjs dominerande parlamentskoalition.

En utblick över partiväsendet i Jugoslavien bör i detta sammanhang göras. Den viktigaste faktorn i Stojadinovitjs koalition var regeringschefens eget parti, den så kallade »Radikala Unionen» (Jugoslovenska Radikalna Zajednica). Denna hade efter den kungliga diktaturens partilösa tid bildats av stommen i det gamla serbiska radikala partiet, som dominerade det lilla kungarikets inrepolitik under årtiondena närmast före världskriget och förblev det starkaste serbiska partiet även under decenniet mellan världskrigets slut och statskuppen nyåret 1929; gentemot kungadiktaturen hade det visat sig kallsinnigt och många av dess ledande män, bland dem Stojadinovitj, drogo sig då helt tillbaka från det politiska livet. Radikala partiet är trots sitt namn ett småborgerligt, konservativt, regionalt strängt avgränsat parti, endast svagt företrätt i de icke serbiska landsdelarna, där dess gamla konkurrent »demokraterna» vunno ett betydande försprång genom att visa större förståelse för dessa områdens speciella krav. Stojadinovitj baserade sin regering på huvudparten av det gamla radikala partiets anhängare jämte de bosniska muhammedanerna under doktor Spaho och de slovenska klerikalerna under pater Korosjets — bägge likaledes starkt regionalt betonade, konservativa småborgerliga partier.

Till motståndare hade han en mindre fraktion av de ursprungliga serbiska radikalerna, spillrorna av det forna demokratiska partiet,

Prinsregenten Paul.

diverse nyare serbiska partibildningar i huvudsak av agrardemokratisk färg, de liberala elementen i Bosnien och Slovenien och framför allt det i landets västra delar allsmåttiga »kroatiska bondepartiet». Till en början kunde dessa många oppositionella element icke finna någon enande basis för sin opposition. Efter i det oändliga utdragna förhandlingar med mycket prutande å ömse sidor lyckades emellertid de serbiska och kroatiska oppositionspartierna finna varandra i september 1937, och ett allmänt oppositionellt block bildades under ledning av kroatiska

bondepartiets chef, dr Matsjek. Utanför detta block stannade endast de i alla avseenden mycket obetydliga högerextremisterna, ett slags jugoslaviska fascister som aldrig vunnit gehör hos den i sann mening mycket demokratiska sydslaviska massan. Under 1937 försämrades Stojadinovitjs ställning även i så måtto, att han stötte bort en mycket stor del av sina egna anhängare, när han försökte genomdriva en överenskommelse med vaticanen om konkordat. Det ledde till ett häftigt motstånd från det pravoslaviska — grekisk-ortodoxa — serbiska prästerskapet; regeringen blev faktiskt lyst i bann och måste skyndsamt återtaga lagförslaget för att rädda sig. Men skadan var redan gjord och kunde knappast till hälften botas. Konkordatmanövern smidde samman oppositionspartierna, åstadkom en stor fanflykt av Stojadinovitjs egna serbiska anhängare till motståndarnas läger och stärkte den allmänna oviljan i landet mot hans regim, som trots sina yttre framgångar aldrig vunnit någon popularitet hos folket.

Icke minst medvetandet om att regeringen Stojadinovitj icke hade folkmeningen bakom sig torde ha påverkat prinsregenten Paul, när han i fjol hade att ta ställning till den parlamentariska krisen. Tydligtvis var det nämligen statschefen själv som lät Stojadinovitj förstå, att han måste gå. Den starke mannen föll och hans fall var stort. Omedelbart medförde demissionen inga andra konsekvenser än att en av hans egna regeringskolleger fick i uppdrag att bilda ett nytt kabinett, nämligen Tsvetkovitj. Denne var då ännu oskrivet blad men har under det nu gångna året givit prov på statsmannaegenskaper av verkligt betydande mått.

Den nya regeringens främsta uppgift blev att gripa sig an det problem, på vilket Stojadinovitj stupat, den kroatiska frågan. Denna var lika brännande och lika svårlöst, som när den unga staten såg dagen tjugo år tidigare. Men det rädde en väsentlig skillnad mot förr. För tio år sedan ville många extremt orienterade kroatiska

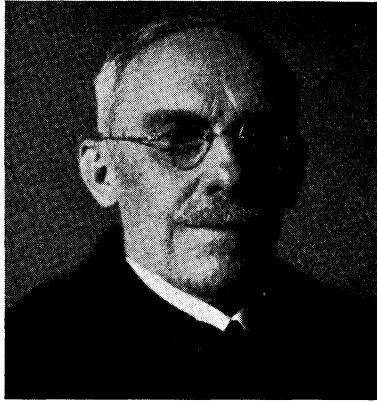
politiker avsvärja sig varje gemenskap med Belgrad; inom kroatiska bondepartiets led förefanns en stark riktning, som krävde fullständig utbrytning ur den gemensamma staten — hur det skulle ske och hur framtiden skulle gestalta gjorde man sig blott vaga föreställningar om. Begärde man konkreta förslag fanns bara ett svar tillhands: det är likgiltigt, vad som helst är bättre än det nuvarande. Även doktor Matsjek var icke främmande för dylika tankegångar. Och de mera obetänksamma i hans följe koncentrerade sig på rena terrorakter — en av dem ledde till kungamordet. Extremisterna hade inte tvekat att söka moraliskt och ekonomiskt stöd hos rikets bitteraste fiender. De fingo det också.

Konseljpresident Tsvetkovitj.

Genom att överbrygga motsättningarna till Italien och Ungern förtog Stojadinovitj dem denna möjlighet. »Anschluss» krossade i sin tur illusionen hos en del fantasirika kroatiska politiker om en union i någon form med Österrike. Ett självständigt Kroatien skulle nu vara predestinerat att omedelbart uppslukas av Stortyskland, som därigenom på ett bekvämt sätt och utan att det för allvarligt kolliderade med axelgrannen kunde nå fram till Medelhavet. Och ett centralistiskt förvaltad Stortyskland är för kroaterna intet angenämt alternativ till ett centralistiskt Jugoslavien: det vore att komma ur askan i elden.

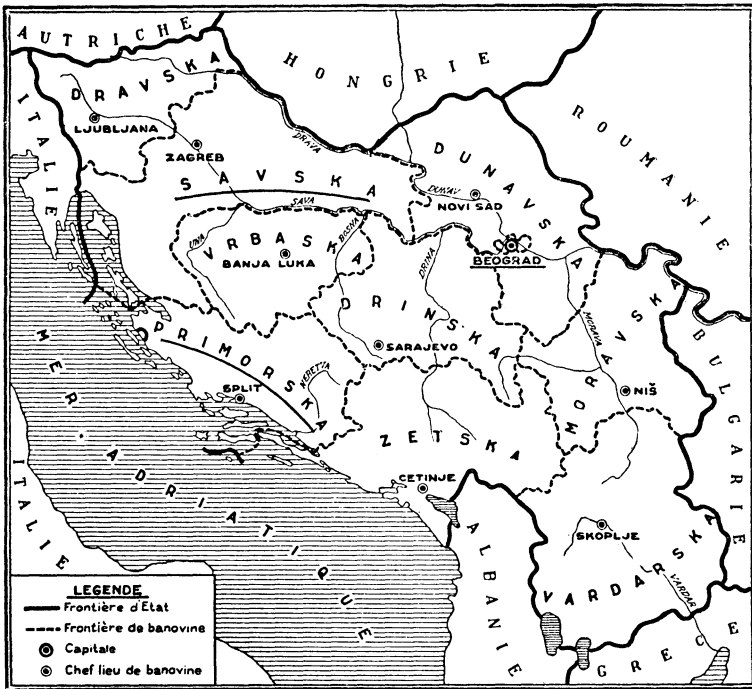
Den kroatiska frågan gällde i själva verket problemet centralism eller federalism — åtminstone formellt sett. Att ingå på dess djupare innebörd medger här icke utrymmet. Det jugoslaviska statsproblemets historiska och etnografiska sidor ha för övrigt tidigare behandlats i Svensk Tidskrift av författaren till dessa rader. Här kan blott fastslås att man på förvåren 1938 dock nått så långt, att den gemensamma statens bestånd icke längre ställdes under debatt. Men problemet var att organisera staten så att en friktionsfri sammanlevnad mellan dess olika element möjliggjordes. I det hänseendet hade Stojadinovitj fullföljt kung Alexanders linje: en centralistisk förvaltning, som syftade till att med tiden utplåna regionala skiljaktigheter och särdrag, men dock inrymde en viss regional autonomi. Det låg utan tvivel en riktig tanke bakom denna politik. En långt gående självstyrelse, baserad på olika landsdelars historiska kulturella olikheter, skulle endast ytterligare skärpa motsättningarna mellan befolkningselementen i rikets olika områden och därför motverka strävandena att skapa en enhetlig sydslavisk nationalitet.

Kroatledaren dr Matsjek.

När i september 1937 samtliga serbiska oppositionspartier övergingo till den av kroaterna förfäktade federalistiska principen, hade denna redan vunnit en betydelsefull seger. Den andra framgången vanns, när en icke ringa del av regeringskoalitionens medlemmar i februari 1938 anslöt sig till den federalistiska oppositionen. Och då prinsregenten icke ställde sig oförstående inför dess krav, blev det den nya regeringschefens trängande uppgift att söka finna en basis för närmande till oppositionen. I sin ministär beredde Tsvetkovitj visserligen blott plats

för två kroater. Men den ena av dem, justitieministern Ruzjiti, var en nära personlig vän till dr Matsjek. Redan detta var ett märkligt tidens tecken. Och det bekräftades av den nya regeringschefens programtal i parlamentet den 17 februari i fjol. Hans fasta och ofrånkomliga beslut sades vara att försöka få till stånd en lösning av den kroatiska frågan på basis av likaberättigande för bägge parter inom den statliga enhetens ram. Han begärde samtidigt och erhöll därefter av riksdagen bemyndigande att som ett första steg utarbета lagar, som kunde befrämja förvaltningens decentralisation. Den 17 mars kunde Tsvetkovitj meddela, att förhandlingar inletts mellan regeringen och oppositionens ledning. De utmynnade, som regel är i Jugoslavien, i en segsliten dragkamp om den ena detaljfrågan efter den andra. Det måste emellertid erkännas, att dr Matsjek visade ett överraskande tillmötesgående och i det stora hela uppgav den intransigenta hållningen från tidigare år, då han a priori avvisat alla serbiska förslag utan att komma med några egna i stället. Åsikterna skulle dock knappast ha kunnat sammanjämkas utan det utjämnande inflytande, som prinsregenten utövade på förhandlingarna. Prins Paul gav därvidlag prov på en eminent diplomatisk skicklighet, takt och klokhet. Sannolikt är det hans förtjänst mer än någon annans, att man äntligen, i mitten av augusti i fjol, nådde en för alla parter acceptabel överenskommelse, vilken därpå förelades regentskapsrådet, som den 24 augusti godkände den. Därmed kan den kroatiska frågan anses vara löst, även om många detaljer ännu återstå oreglerade. Men som ett yttre tecken på att frågan är bragt ur världen inträdde doktor Matsjek såsom vice ministerpresident i regeringen, där plats också bereddes för några av hans närmaste medhjälpare, bl. a. den nya handelsministern dr Ivo Andres, en jovialisk men rivande duktig advokat från Zagreb, som nu gjort sig bemärkt som en skicklig ekonomisk underhandlare

Jugoslaviens administrativa indelning (efter en fransk karta). Kroaternas autonomi avser i huvudsak Savska och Primorska.

och framgångsrikt balanserat landets handelspolitik mellan Tyskland, västmakterna och Italien.

Den nya lösningen av statsproblemet innebär — tillsvidare — att den av kung Alexander genomförda nyindelningen av landet i nio »ohistoriska» provinser eller banat i stället för de förutvarande 33 departementen bibehålles. Två av dessa — Savebanatet, som omfattar de historiska provinserna Kroatien och Slavonien, samt Kustbanatet, i vilket större delen av Dalmatien och ett hörn av Bosnien ingå — sammanslås dock till ett »kroatiskt banat», med vilket åtta distrikt ur de angränsande banaten förenas. Dessa områden omfattar större delen av de historiskt kroatiska landsdelarna med en i huvudsak — omkring 75 % — romersk-katolsk, alltså »kroatisk», befolkning. I motsats till övriga banat får detta banat en vittgående självstyrelse, som praktiskt taget omfattar alla allmänna angelägenheter och förvaltningsgrenar utom utrikespolitiken, försvaret, statsfinanserna och samfärdsmedlen, vilka fortfarande falla under riksregeringens i Belgrad kompetens. Det autonoma Kroatien får dessutom sin egen provinsregering och sin egen lantdag, Kroatiens gamla »sabor», som nu alltså återuppstår. Samtidigt bibehålles den kroatiska representationen i »skupsjtinan» i Belgrad.

E. Langlet

Denna statsorganisation förefaller ha tillfredsställt även de mest extrema elementen inom den kroatiska oppositionen; deras ledare, den sedan länge landsflyktige Krnjevitj sände sålunda vid krigsutbrottet ett telegram till kroaterna i den jugoslaviska armén att lojalt och troget tjäna samt såvitt nödvändigt att offra sina liv för det gemensamma fäderneslandet. Och många andra tecken tyda på, att tillfredsställelsen är djup och allmän icke blott i Kroatien utan över hela landet.

Det återstår att se, om lösningen av den kroatiska frågan också är en slutgiltig lösning av det segslitna jugoslaviska statsproblemet. Eller skall kroaternas självstyrelse i sin tur föranleda krav på autonomi för Slovenien, Bosnien och Makedonien, kanske rent av för Montenegro? I stället för den nuvarande partiella federalismen skulle i senare fallet en till det yttersta genomförd federalism bli slutresultatet av det tjugoåriga centraliseringsförsöket. Det är ännu för tidigt att döma härom. Man får nöja sig att konstatera, att landets nationaldag den 1 december för första gången på tjugo år kunde firas av alla sydslaver med oblandad glädje och utan spår av misstämning. Man vill i varje fall gärna tro, att Jugoslavien nu äntligen vunnit den nationella enhet och inre jämvikt, som skall även till gagnet göra landet till Sydosteuropas starkaste och sundaste stat. Det bör då ha alla förutsättningar att intaga en nyckelställning inom den sydosteuropeiska statsgruppen, vars betydelse för utvecklingen av Europas öden med varje ögonblick tycks bli allt större.